

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ПОСЕБНА ИЗДАЊА

КЊИГА СССХЛII

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ

КЊИГА 12

44-252/12

ДРАГОСЛАВ АНТОНИЈЕВИЋ

МИЛЕНА ГУСЛАРКА

БЕОГРАД
1960

ДРАГОСЛАВ АНТОНИЈЕВИЋ

МИЛЕНА ГУСЛАРКА

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

MONOGRAPHIES

TOME CCCXLII

INSTITUT D' ETHNOGRAPHIE

Nº 12

DRAGOSLAV ANTONIJEVIĆ

MILENA, JOUEUSE DE GUZLA

Accepté à la VII Séance, du 4-X-1960, de la Classe des Sciences sociales

R é d a c t e u r

BORIVOJE DROBNJAKOVIĆ

Membre correspondant de l' Académie
Directeur de l' Institut d' Ethnographie

B E O G R A D D

1960

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ПОСЕБНА ИЗДАЊА

КЊИГА СССХЛII

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ

КЊИГА 12

ДРАГОСЛАВ АНТОНИЈЕВИЋ

МИЛЕНА ГУСЛАРКА

Примљено на VII скупу, од 4-X-1960, Одјељења друштвених наука

Уредник

Дописник БОРИСОВЕ ДРОБЊАКОВИЋ

Директор Етнографског института

ИЗДАВАЧКА УСТАНОВА

Научно дело

БЕОГРАД

1960

БИБЛИОТЕКА
ЕТНОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА
СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКА И УМЕНОСТИ
И. Бр. М804

СВЕДЧЕЊА О ПРОДАЦИЈИ СВЕДЧЕЊА О ПРОДАЦИЈИ

СВЕДЧЕЊА О ПРОДАЦИЈИ
СВЕДЧЕЊА О ПРОДАЦИЈИ

Слог: Издавачке установе „Научно Дело“, Београд, Вука Караџића бр. 5
Штампа и повез: Графичког предузећа „Академија“, Београд, Космајска ул. 28

САДРЖАЈ

Страна

1. Проблем жена гусларки код нас уопшта и специфичан случај Милене гусларке	1
2. Наше жене гусларке у досадашњој научној литератури	2
3. Специфична појава Милене гусларке	6
4. Услови појаве старијег типа Миленина гуслања у Алексиначком Поморављу, окарактерисаном млађим типом гуслања	7
5. Анализа Миленина певања и гуслања	8
6. Закључак	28
Résumé: Milena, joueuse de guzla	30

CHAP. 11. PRACTICE.

1. A man has a sum of money which he wants to invest. He can get 5% interest by investing it in stocks, or 4% interest by investing it in bonds. If he invests it in stocks, he will have \$100 more at the end of 10 years than if he invests it in bonds. How much does he have?

2. A man has a sum of money which he wants to invest. He can get 5% interest by investing it in stocks, or 4% interest by investing it in bonds. If he invests it in stocks, he will have \$100 more at the end of 10 years than if he invests it in bonds. How much does he have?

МИЛЕНА ГУСЛАРКА

1. ПРОБЛЕМ ЖЕНА ГУСЛАРКИ КОД НАС У ОПШТЕ И СПЕЦИФИЧАН СЛУЧАЈ МИЛЕНЕ ГУСЛАРКЕ

У епском стваралаштву наших народа улога жене као носиоца и ствараоца епске песме има своје одређено место. Међутим, томе се није обраћала довољна пажња. Жени се обично приписивала само лирска поезија и домаће рукотворине — у првом реду вез, ћилимарство итд. Оваква схватања о жени била су објективно и субјективно условљена одређеним друштвено-историјским моментима као што су патријархални односи у прошлости како у породици, тако и у задрузи, на селу и у граду. „Она је, пише Тихомир Борђевић, сматрана за ниже биће, као економска потреба и радна снага а уз то бесправан створ“.¹ За старија времена наведимо само два става из Грбалајског законника, из којих се види објективни положај жене у прошлости. Тако, у случају убиства вределе су: „двије главе женске за једну мушку“,² а, „у сведоцби или клетви ваљале су три жене за једног човјека“.³

И поред оваквих односа, прописа и схватања о жени, који су били доминантни у прошлости, ипак су жене не само у кући већ и на јавним скуповима певале старе јуначке песме, а понеке се и истицале испевањем нових таквих песама. Наша и инострана научна литература је забележила неке од карактеристичних црта наших жене гуслара у написима Вука, Удицког, Мурка, Недељковића, Шмауса, Митра Влаховића, Џвјетка Рихтмана, Мирка Барјактаровића, Петра Ш. Влаховића и других. Али, колико нам је познато, општим питањем жена гуслара нико се досад није посебно бавио у нашој науци.

Предмет наших разматрања овом приликом управо ће бити један скроман покушај у виду сажете монографске обраде, да се пре свега баци један сумаран општи поглед на досад у науци истакнуте карактеристике наших жене гуслара, и с њима у вези проучи конкретан живи

¹ Др. Тих. Борђевић, Положај жене у нашем народу, Српски књижевни гласник, књ. XXVII, бр. 7, Београд 1929, стр. 3.

² Вук Врчевић, Разни чланци, Дубровник 1891, стр. 29.

³ Исто, стр. 35.

пример данашње активне гусларке Милене, њен специфични, стари стил епског певања и гуслања, њено орско и лирско певање и гуслање, које је она очувала до наших дана у једној етничкој средини којој такав стари тип гуслања и певања није био раније познат.

2. НАШЕ ЖЕНЕ ГУСЛАРКЕ У ДОСАДАШЊОЈ НАУЧНОЈ ЛИТЕРАТУРИ

Пре него што пређемо на непосредни предмет наших разматрања, бацићемо општи поглед на карактеристичне примере жене гуслара који су досад изнети или проучавани у нашој научној литератури.

У предговору и посвети прве књиге другог издања *Српских народних јјесама* (Липиско 1824. г.) Вук Каракић, говорећи о јуначким народним песмама и њиховом певању уз гусле, на једном месту изрично наглашава: „Тешко је наћи человека да незнан гуђети, а млоге и жене и ћевојке знаду“.⁴ Или даље, у посвети, предговору и речнику четврте књиге другог издања *Српских народних јјесама*, Вук спомиње две жене гусларке: Живану, родом из Србије, која је путовала и по Бугарској, и Степанију, из Јадра.⁵ Обе су веома лепо „гуђеле“, а од њих је Вук забележио вели број епских и лирских песама. Поред Живане, у Земуну је живела и њена ученица Јеца, која је умрла 1828. г., а свега четрдесет дана пре ње и њена мајсторица Живана.⁶ Од ове певачице Вук је забалежио неколико јуначких песама.⁷

Познато је, да је и Лукијан Мушићки бележио народне песме и достављао их Вуку. Неке од тих песама забележио је и „од неке слепице која је у Гргуревцима седила“.⁸

Сима Милутиновић-Сарајлија у својој *Пјеванији* забележио је неколико епских песама од жена и „ћевојака“: од неке Госпаве Морачке, Јаглике мушкобање и других.⁹

Познати испитивач народне епике Матија Мурко у својој првој књизи *Трагом српско-хрватске народне епике* посветио је један одељак женама-гусларима и певачицама епских народних песама, са којима се на својим путовањима у 1930 и 1932. г. сретао у Србији, Црној Гори, Далмацији, Боки Которској, Босни, Новопазарском Санџаку и другим местима. На велико изненађење, како то сам аутор каже, наишао је на знатан број жене-гуслара у поменутим областима.¹⁰ Нешто раније Мурко је у својој књизи *О народној епци у Југославији*, објављеној

⁴ Вук Си. Каракић, Српске народне пјесме, књ. I, Биоград 1891, стр. XXXV.

⁵ Вук Си. Каракић, Српске народне пјесме, књ. IV, Биоград 1896, стр. XIX и XXII.

⁶ С. Матић, Сремске песме у Вуковој збирци, Прилози проучавању народне поезије, св. 2, Београд 1934, стр. 151.

⁷ Вук Си. Каракић, Српске народне пјесме, књ. I, Биоград 1891, стр. 134.

⁸ Истио, стр. XXIII.

⁹ Сима Милутиновић-Сарајлија, Пјевания црногорско и херцеговачка, Лаптци 1837, стр. 131 и 282.

¹⁰ Dr. Matija Murko, Tragom srpsko-hrvatske narodne epike, knj. I, Zagreb 1951, str. 189—282.

у Паризу, у њеном другом делу дао биографске описе већег броја гуслара, прилађујући усто и њихове фотографије. Међу њима пада уочи и једна жена-гуслар из околине Задра, по имени Матија Слипица. За њу аутор каже да је била „јуначка баба која је пјевала и јуначке пјесме“.¹¹

Д-р Душан Недељковић у студији *Малешевска епика* наглашава да су: „највеће мноштво епских песама сачувале баш жене. Оне су у младости оро играле, и, како се играло искључиво уз епску песму, оне ће вам данима моћи епске песме певати“.¹² Шеснаестерачке и десетерачке епске песме аутор је забележио од најстаријих жена као „орске сачуване“, а међу њима истиче баба Велику Ризиновић из Будинараца, одличног певача, која је као: „девојка у ору уз гуслара певала о Болном Дојчину, Станку калуђеру, Српском краљ Стефану и сестри му Огњеној Марији“.¹³

И други испитивачи народног живота забележили су понешто о женама-гусларима. Ево неких карактеристичних примера:

У селу Церову (Пожешка котлина) живела је Ката Миливојевић-Ајдучица, жена гуслар. Прича се да се дружила са хајдуцима, и да је певала уз гусле по кафанама и седељкама.¹⁴

У Пиротском крају некада су биле познате жене гуслари. М. Влаховић је забележио да су у Великој Лукањи певале уз гусле три жене: Станиславка, Сева и Јорда, а из истог краја у селу Црвеној Јабуци певала је уз гусле жена по имени Тала.¹⁵ Са Власине, из села Добровиша, нека Рада такође је певала уз гусле „мушки“, јуначне песме.¹⁶

У Рудничком Поморављу почетком тридесетих година нашега века живела је гусларка Даринка Добропављевић из села Мојсиња. Научила је да пева и гуди уз гусле од свога оца Тимотија Јевтовића, који је говорио за себе да пева „по старински“. Многе песме је она научила и од своје неписмене мајке, и то песме најстарије.¹⁷

У селу Дреновцима (Титовоуужички срез) до пре педесетак година живела је Ђева Јовановић, жена гуслар. Радо је гудила и певала старе јуначке песме. Интересантно је да су на њеном надгробном камену урезане гусле, а поред њих и преслица, да се зна да је то жена гуслар.¹⁸

¹¹ Mathias Murko, *La poésie populaire épique en Jugoslavie au début du XXe siècle*, Paris, 1928, стр. 36.

¹² Д-р Душан Недељковић, *Малешевска епика*, Прилози проучавању народне поезије, св. 1, Београд 1939, стр. 24.

¹³ Исајо, стр. 25, 27, 30, 31.

¹⁴ Мийар С. Влаховић, О гусларима око Моравице и Скрапежа, Гласник Етнографског музеја, књ. XIII, Београд 1938, стр. 107.

¹⁵ Мийар С. Влаховић, О гуслама и гусларима у Пиротском крају, Гласник Етнографског музеја, књ. XI, Београд 1936, стр. 155—156.

¹⁶ Исајо, стр. 156.

¹⁷ Пейтар Ж. Пейровић, О народним песмама у Рудничком Поморављу, Понебна издања Етнографског музеја, књ. 5, Београд 1935, стр. 27.

¹⁸ По усменом саопштењу Василија Велимировића, гуслара из села Мрчића, кроз Титовоуужички.

У кући Петровића (село Липовац, Јасеница) од давнина је негована епска песма. У тој кући је рођена Лепосава, удата Зарић, позната као одличан гуслар. Она је учествовала на гусларским фестивалима и такмичењима у Сарајеву. Зна се да је у певању епских песама и вештотом свирању на гуслама пожијела велике успехе на поменутим скуповима.¹⁹

Око чувених манастира у Срему о празницима, црквеним славама и саборима, окупљали су се гуслари понајвише слепи. „Носили су гусле и уз њих певали јуначке и слепачке песме, како људи (слепци) тако и жене (слепице)“.²⁰ Старији људи се сећају да је у Крчедину и Сланкамену нека „баба Јуца“ певала уз гусле.²¹ Познат је био и Марко Абек из Сланкамена, који је спремао и учио гусларе. „Имао је и слепу жену, коју је научио гуслати, те је она радила занат“.²²

Шездесетих година прошлога века „Уједињена омладина Српска“ развија пуну активност у Војводини како на културном, тако и политичком пољу.²³ Нови Сад је био центар рада „Уједињене омладине“, а 1866. г. у њему је одржана чувена „Омладинска беседа“. Програм те приредбе изазивао је „живо интересовање“, кад се видело да у њему између осталог стоји и тачка „Уз гусле гуди Олга Ковачевић“.²⁴ За Олгу се говорило да је била позната као гусларка у свим крајевима српства: у Банату, у Бачкој, у Срему, у Србији, особито за време њеног боравка у Крагујевцу. Међу њеним високо цењеним гостима били су архимандрит Руварац и друге виђене личности тога доба. Посебно је истицала познанство са песником Лазом Костићем.²⁵ У својим белешкама о себи Олга Ковачевић је писала: „Гудила сам колико се могло. Срце моје вукло ме је даље, у народ, у свет, па сам се одважила да ступим јавно и да певам сестрама, браћи, српству. И ова ми се жеља испунила, ја сам гудила јавно, али од пресудна значаја била је за мене омладинска беседа у Новом Саду 1866. године“.²⁶

Међу новијим подацима како у нашој научној литератури тако и збиркама помињу се жене гуслари: Стеванија Драгаш из околине Пријепоља²⁷ и Рајка Јосиповић из околине Обреновца.²⁸ Наведимо и

¹⁹ Архивска грађа Етнографског музеја у Београду, Инв. бр. 24.

²⁰ Д-р А. Шмаус и Михајл Влаховић, О епској песми у Срему, Гласник Етнографског музеја, књ. VII, Београд 1932, стр. 93.

²¹ Историја, стр. 99—100.

²² Владимира Каракашевић, Гусле и гуслари, Летопис Матице Српске, књ. 198, Нови Сад 1899, стр. 124.

²³ Јован Скерлић, Омладина и њена књижевност (1848—1871), Београд 1906, стр. 115—116.

²⁴ Јован Удиџки, Олга Ковачевић српска гусларка, Митровица 1912, стр. 6—7.

²⁵ Историја, стр. 13.

²⁶ Белешке Олге Ковачевић — Српске гусларке, средио Јован Удиџки, Митровица 1912, стр. 23.

²⁷ Мирко Барјактаровић, Стеванија Драгаш — гуслар, Гласник Етнографског музеја, књ. XVII, Београд 1954, стр. 141.

²⁸ Архивска грађа Музиколошког института Српске академије наука и уметности.

особито живу народну певачицу, али не и гусларку старе купрешке традиције народног певања, Чичак Јању, која зна како је то саопштио Џвјетко Рихтман, свакојаке песме, „мушки, женске, оне што се пјевају у влачиљама, на прелу, у колу, пољске, сватовске, пирске, жалосне, ноћне, путне и друге“. ²⁹ Она не гуди, али се сећа оних песама које је њен отац некада певао уз гусле, па и њих понекад радо пева.³⁰

Анкетом фолклорне секције Етнографског института Српске академије наука и уметности обухваћено је више казивачица епских народних песама широм наше земље. Међу њима се особито истиче Тијана Шиќрић, жена шездесетих година из Перућца на Дрини, а од млађих, Видосава Васић, стара око тридесет година, из истог краја.³¹

Али, да су се жене од давнина бавиле гуслањем и певањем епских песама, могу нам послужити примери из саме народне поезије, наведимо само два.

У српској народној песми *Јован и дивски стварјенина*, Јован бива ослепљен, те он моли кирицију Рада да га одведе у поље Косово и преда крчмарци Јани:

Гуслара јој у свијету нема,
Не би ли ме гуђет научила.³²

У хрватској народној песми *Прошиња бана Јелачића* опева се како је бан озбиљно заљубљен у једну девојку, коју жели на неки згодан начин да превари. У томе му помаже сестра Јелица речима:

„О мој брате, Јелачићу бане!
Лако ћеш је јунак приварити.
Ти отиђи у гору зелену,
На усцици гусле јаворове,
И гудало дрво шимширотово,
Ти обуци женско одијело!
Узми баку ти за вођу свога,
На ти хајде од града до града!...³³

Бан заиста послуша своју сестру и преруши се у девојку слепу гусларку, те на тај начин дође до своје драге.

То су основне и битне прте наше жене гусларке, какве су оне истакнуте у досадашњој научној литератури и одражене у објављеној грађи.

²⁹ Cvjetko Rihtman, Čičak Janja, narodni pjevač sa Kupresa, Bilten instituta za proučavanje folklora u Sarajevu, knj. I, Sarajevo 1951, str. 34—35.

³⁰ Истио, стр. 37.

³¹ Збирка Фолклорне секције Етнографског института Српске академије наука и уметности, инв. бр. 16201, 16270 и даље.

³² Вук Си. Каракић, Српске народне пјесме, књига друга, Беч 1875, стр. 26, 38.

³³ Hrvatske narodne pjesme, knj. šesta, Ženske narodne pjesme, sv. druga, Matrica Hrvatska, Zagreb 1914, str. 93—95.

3. СПЕЦИФИЧНА ПОЈАВА МИЛЕНЕ ГУСЛАРКЕ

За време етнолошких проучавања Алексиначког Поморавља, током 1958. г., упознао сам у селу Моравцу гусларку Милену-Лену Живадиновић, удату Ракић, носиоца старог стила епског певања, орског и лирског, и занимљивог импровизатора. Под каквим је условима Милена, једина жена гуслар у читавом крају, до наших дана сачувала стари начин певања и свирања, старији од епског стила Алексиначког Поморавља, питање је које се на терену посебно наметнуло, а чијем проучавању је овај рад и посвећен.

У Алексиначком Поморављу од давнина су се радо уз гусле певале старе јуначке песме, у дому и на сеоским свечаностима, на славама, свадбама и сличним скуповима. Народна традиција говори о гусларима, да их је било и по неколико у селу, а то потврђују и подаци из литературе. На седељкама, веома честим у прошлости, а за које имамо и писаних података с краја XIX века, редовно су момци уз гусле певали и јуначке песме. По отпеваним лирским песмама које су певате по две и две девојке, по два и два момка, или у групи наизменично, кад настану такозвани „одморци“, по који момак приђе ватри те отпева уз гусле неку јуначку песму. Нарочито се радо певало о Краљевићу Марку, Обилићу Милошу, Хајдуку Вељку и Сибињанин Јанку. Из тог периода забележене су песме: *Грујица дијеје и црни Арайн*, и *Сибињанин Јанко у шамци*.³⁴

Од данашњих живих гуслара на територији Алексиначког Поморавља поменућемо најизразитије, то су: Милија Шундрић, из села Катуна, пева јуначке песме уз гусле са две струне као и оне из Народно-ослободилачке борбе. Усто и сам „испевава“ како епске, тако и лирске песме. У селу Кулини познат је гуслар Благоје Цветковић. А Живојин Милановић, звани „Шиникарац“, из села Јаковља, пева уз гусле старе јуначке песме, а бави се и израдом гусала од јаворовог дрвета. У селу Радевцу некада је било дosta гуслара: Милан Спалајкић-Јовановић, Милан Петровић и други. Међутим, Петар Томић је данас најактивнији живи гуслар у овоме селу.

На овој територији има и неколико истакнутих певачица епских песама, али без инструмената. Да поменемо неке од њих: Драгињу Голубовић, из села Катуна, која нам је отпевала тридесетак епских песама, бабу Алексију, стару око осамдесет година, из села Рутевца, која зна дosta старих епских песама, и сестре Десу и Косару, из села Моравца, које су нам певале више епских песама. Оне су песме научиле од мајке.

За наша разматрања је од особите важности да се сви поменути гуслари, као и жене певачице епских песама са и без инструмента, разликују својим заједничким стилом певања, рецитатива, мелодије и свирања од гусларке Милене и њене уметности уопште, тојест, Милена гусларка од свију њих. Па се пре свега, поставља питање: откуда и зашто?

³⁴ Михаило Сић. Ризнић, Седељке (један народни обичај у Источној Србији), Браство, књ. VI, Београд 1894, стр. 98—135.

4. УСЛОВИ ПОЈАВЕ СТАРИЈЕГ ТИПА МИЛЕНИНА ГУСЛАЊА У АЛЕКСИЧКОМ ПОМОРАВЉУ, ОКАРАКТЕРИСАНОМ МЛАЂИМ ТИПОМ ГУСЛАЊА

Тачно пре шездесет осам година на крајњим огранцима планине Јастребца, у селу Великом Шиљеговцу рођена је Милена (Лена) Живадиновић у породици која је дугом традицијом носила и гајила гусларску песму. Узгред поменимо и то да су њени стари пореклом са Косова.³⁵ Поникла, одрасла и васпитавана у патријархалној средини, удаљеној од утицаја главне моравске магистрале, Милена је остала доследан настављач датих услова, места и времена, па и старог начина епског певања и гуслања карактеристичног за некада сточарски крај Великог Шиљеговца. Већ у детињству помаже, а кад је ојачала озбиљно обавља и послове у вальвици, заједно са својим оцем Младеном, званим „Деном вальварцем“. Да би у вальвици прекратили време и дуге зимске ноћи, отац Младен је певао уз гусле старе јуначке песме, а кћи Милена пажљиво их је слушала и сваки стих понављала. Неписмена и од оца неписменог вальварца мајстора сељака, који се у вальвици служио искључиво рабошима, учи, памти и понавља старе епске песме. Она их и сама, кад оца не би било, пева уз гусле подражавајући га, а слушајући и друге гусларе из села и околине, који су навраћали после ради или да у друштву с „вальварцем“ по коју отпевају. Младен није имао синова. Милена их је замењивала како на послу тако и на гуслама. Она је била очева нада и радост, како то Милена нежно казује, а од сестара и једина која је научила да пева уз гусле.

Карактеристике епског певања свог родног краја сачувала је до наших дана, мада се рано удала у друкчију друштвену средину, у село Корман у долини реке Мораве. Први муж јој је брзо умро, а Милена, са двоје деце, по други пут се удала у село Моравац, недалеко од Алексинца.

У младости као девојка Милена је знала много епских песама. Али, одмах по удаји запустила је гусле јер је, као невеста, по старим обичајима била дужна да „двори“ све укућане, да ради домаће и тешке ратарске послове, а усто и подиже своју децу. Све ово онемогућавало је Милени да настави са певањем епских песама и са гуслањем. Тек недавно у другом браку, нарочито после Револуције, са прилично година, а у измењеним условима живота и друштвених схватања средине, она се поново вратила гуслама, песми, импровизацији, испевавању и обнови старих, давни заборављених песама, и скоро виртуозном свирању народних кола уз која се игра.

Са особитим гласом и способношћу за епско и лирско певање уз гусле, а посебно за свирање народних кола на гуслама, што је реткост у нашем народу, Милена се данас појављује на сеоским свечаностима, славама, свадбама и сличним скуповима. Жива и бистра погледа, интелигентна и слободна, а кад је прилика и духовита, са својим пријатним

³⁵ По усменом саопштењу Михајла Костића, асистента Географског завода Природно математичког факултета у Београду.

гласом, она је веома радо примљена у сваком сеоском друштву Алексиначког Поморавља.

Задржимо се на анализи данашњег Милениног репертоара, и упоредимо га са већ у науци познатим песмама, имајући у виду и музичку страну њеног певања, ради што свестранијег сагледавања Миленине појаве и проблема њеног стваралаштва у целини.

5. АНАЛИЗА МИЛЕНИНА ПЕВАЊА И ГУСЛАЊА

Није ретко у нашем народу да се за наслове епских и лирских песама узимају почетни стихови. Такав је случај и код Милене гусларке. Да почнемо са анализом њене прве песме:

Два су брата лепо живовали,
Миђу њима сеју очували.

Ова песма је позната као митолошка. Код Вука је забележена под насловом *Бог ником дужан не осијаје*.³⁶ Суштина догађаја Вукове песме је скоро истоветна са догађајем у Милениној песми. Међутим, њена песма је знатно слабија у естетском и књижевном погледу. Скучена је у епском излагању и рецитативу, без оне познате градације, без рељефно изражених призора који поступно наговештавају врхунац трагедије. Ови недостаци су утицали да песма знатно изгуби од своје лепоте. Чак су и неки веома карактеристични призори, например о врапцу и соколу, потпуно изостали, а сасвим се нагло прелази на убиство „чеда у колевци“, што ће послужити као најјачи разлог да брат Павле у крајњем очајању родитељске љубави убија „милу сеју“ везујући је „коњма за репове“.

Да упоредимо још нека карактеристична места: познати класичан почетак у виду антitezе, као и онај чувени крај из кога се види да је правда задовољена, у нашој варијанти је потпуно изостављен.

Код Вука се негде у средини песме описује тешка болест главног кривца „Младе Павловице“:

Кроз кости јој трава проницала,
У трави се љуте змије легу,
Очи пију у траву се крију. . .³⁷

У нашој варијанти сличним стиховима нешто проширеним и изменењеним песма се завршава и то као клетва коју „мила сеја“ изговара из цркве, пре него што „кучка Павловица“ и кроочити у њу и затражити опроштај грехова за учињена злочинства. Ево целе песме:

Два су брата лепо живовали
Миђу њима сеју очували.
Де гођ оде за руке се воде,
Од милости ножи куповали.

³⁶ Вук Сић. *Караџић*, Српске народне пјесме, књ. II, Биоград 1875, стр. 14.

³⁷ Истио, стр. 17.

Кад то виде млада Павловица
 Тад завади два брата рођена.
 Лако ги је море завадила,
 Кад је било вечер по вечери
 Она отиде доле ју подруме,
 Па источи девет бачве вино
 Девет вино а десет ракију.
 Па покраде сејини ножеви
 Па убоде чедо ју колевке.
 Кад то виде Павле господару
 Трже сестру за десницу руку:
 „Чујеш мене моја сејо мила,
 Зашто си ми чудо ју чинила
 То га чудо ју свету нема?“
 Стаде сеја брату заклињати:
 „Несам браље такога ми бога,
 Ако мени браље не верујеш,
 Изведи ме горе ју планине
 Растргни ме на четири стране“.
 И то Павле сестри не верова
 Већ је веза коњма за репове,
 Куд је пала црква се створила.
 Нити прође много ни баш мало,
 Поболе се кучка Павловица,
 Па дозива Павла господара:
 „Чујеш мене Павле господаре
 Однеси ме ју завине цркве
 Да би мени зава опростила
 Јер ја сам се завом огрешила“.
 Послуша гу Павле господаре
 Изнесе гу ју завине цркве
 Кад на цркву врата затворена
 А из цркве нешто проговара:
 „Чујеш мене кучко Павловице,
 Лежала си за девет години
 Још за девет снахо да ти лежиш.
 Кроз кости ти трава проницала,
 Кроз уши ти тићи пролићали
 Из очи ти воду напивали“.

Мелограм ове песме је следећи³⁸:

♩ = 72

Два - су браћа ле - ио жи - во - ба - (ли)

³⁸ Транскрипцију на основу магнетофонског записа извршио је мелограф
Драгослав Ђевић.

Напомене:

** Има се утисак да је ова група триола $\frac{3}{8}$, али, ипак се не може тако записати. Ја сам се послужио знаком \cup који означава незнатно скраћење трајања једне осмине ноте. Међутим, постоји и незнатно продужење осмине ноте обележен знаком \cap . У другом стиху, већ постоје ритмичке правилне три осмине.

* Колебања у интонацији су назначена знацима \uparrow и \downarrow .

За митолошке песме, у које спада и ова Миленина, мисли се да су по свом постанку старије од осталих епских песама.^{38a} Сматра се гдешто не само да су по постанку најстаријег датума, већ да су чак и најлепши део наше народне поезије, са највишим песничким елементима.³⁹ Но сама чињеница да и наша гусларка пева те митолошке песме, говори о великој старини коју Милена носи у свом епском изразу.

^{38a} Matej Sova, Pregled narodne književnosti s primerima i teorijom, Zagreb 1955, str. 145.

³⁹ Стјанко Јелић, Наша народна поезија, Суботица 1912, стр. 2.

Друга песма заслужује особиту пажњу с обзиром да је њен мотив широко распрострањен код наших народа. То је мотив којим се одражава древни авункулатски однос сестрића према ујаку, и ујака према сестрићу, када је по народном схватању и старим обичајима сестрић био дужан да штити свога ујака у неволи, а, кад је потребно, да и живот жртвује за њега.

„Тешко вазда ујку без сестрића
А сестрићу без ваљана ујка“

каже се, например, у песми *Марко Краљевић и Огњени Вук*.⁴⁰ У *Женидби краља Вукашина* Марко је верна слика карактера, нарави и менталитета свога ујака Момчила:

„А Марко се тури на ујака
На ујака војводу Момчила“.⁴¹

Сетимо се песме *Женидба Душанова*, у којој Милош Војиновић кришом полази у сватове своме ујаку, а на поласку браћа га саветоваше:

„Ој, Милошу, наш рођени брате
Хоћеш брате, незван за ујаком
У сватове поћи назорице?
Ако њему буде до невоље,
Да се њему у неволи нађеш“!

На то ће Милош одговорити:

„Хоћу богме, моја браћо драга,
Кад ујаку нећу, да коме ћу“?

Да не набрајамо оне незаборавне призоре високог витештва и пожртвовања до смрти младог Милоша Војиновића и онај до срца дирљив растанак ујака и сестрића:

„Та ти ли си, дијете Милошу!
Та ти ли си, мој мили нећаче!
Благо мајци која те родила,
И ујаку који те имаде“.⁴²

Наведимо и песме из Босне: *Сарајлија Лаза и сека му Мара*,⁴³ или ону другу у којој мајка шаље најмлађег сина Јову да замени главу свога ујака.⁴⁴

Петар Ш. Влаховић у студији *Трагови авункулате у јужнословенској народној поезији*,⁴⁵ у свим наведеним примерима како из литературе, тако и у онима које је аутор непосредно на терену забележио,

⁴⁰ Вук Сић. *Караџић*, Српске народне пјесме, књ. VI, Београд 1899, стр. 106.

⁴¹ Исто.

⁴² Вук Сић. *Караџић*, Српске народне пјесме, књ. II, Београд 1875, стр. 132—154.

⁴³ Босанска вила, год. XII, бр. 22, Сарајево 30 новембра 1897, стр. 345.

⁴⁴ Исто, год. VI, бр. 14, Сарајево 30 јуна 1891, стр. 218.

⁴⁵ Пејтар Ш. Влаховић, Трагови авункулате у јужнословенској народној поезији, Гласник Етнографског музеја, књ. XIX, Београд 1956, стр. 205—215.

а који третирају однос ујака—сестрића и обрнуто, констатује „у првом реду траг авункулата“.⁴⁶ Међутим, у грађи на којој врши разматрања, централно место даје двема веома типичним песмама које је забележио управо од жена: прву из Вршца,⁴⁷ а другу из села Љубијђе код Призрена.⁴⁸ Аутор помиње и трећу песму са истим садржајем забележену од неке жене у Хрватској,⁴⁹ али текст те песме у овом раду не наводи.

За наша разматрања чини нам се од особите важности чињеница да овај исти мотив о „односу сестре, њенога сина и брата, тј. ујака и сестрића“⁵⁰ сретамо и код Милене гусларке, у њеној другој песми, чији се садржај у многоме поклапа са вршачком и призренском варијантом,⁵¹ насллањајући се у неким детаљима више на елементе ове друге песме, за коју аутор тврди да је архаичнија.⁵²

Наведимо Миленину варијанту:

Сестра брата на вечеру звала:
 „Ајде брале мили вечерја ми“. „Немогу ти сејо вечерати,
 Синоћ сам ти био ју каване
 Сас Турци сам кавгу заметну
 Убио сам јединца у мајке.
 Цар ми неће злато нити сребро,
 Већ он оће главу ју замену
 Јали моју јали кога мога.
 Сутра ћу ти сејо погинути
 Јер ја немам никога од свога
 Сутра главу моју да замени“!
 Јопет сеја брату беседила:
 „Ајде брале мили вечерја ми,
 Сеја има до четири сина
 Једнога ћу цару поклонити
 Да замени твоју главу брате“. Кад је бело јутро освајало
 Кука мајка кано кукавица
 Па нароче сина Радована:
 „Како ли ћу сине Радоване,
 Радован је прво радовање“!
 Па нароче сина Милована:
 „Како ли ћу сине Миловане,
 Милован је друго миловање“.
 Па нароче трећег сина Јову:
 „Јован ми је књиге изучио“!
 Па нароче сина Сејмеуна:
 „Како ли ћу сине Сејмеуне,
 Сејмеун је материн мезимац.“

⁴⁶ Исић, стр. 213.

⁴⁷ Исић, стр. 209.

⁴⁸ Исић, стр. 209.

⁴⁹ Исић, стр. 214.

⁵⁰ Исић, стр. 209.

⁵¹ Исић, стр. 209—212.

⁵² Исић, стр. 211.

Устај сине јутро освануло,
 И злаћано сунце огрејало,
 Тебе ујак у сватове зове
 Да му будеш девер уз девојку“.
 „Остави ме моја мила мајко,
 Чудан сам ти сан ја ноћас снио
 На мог ујку крбави рукави
 И крваве руке до лаката“.
 Јонет мајка сину беседила:
 „Устај сине драго моје чедо,
 Да те ујак у поље не чека“.
 Послуша гу сине Сејмеуне
 Па се баци коњу на рамена
 Оде право ју широко поље.
 Срстоше га три млада Турчина,
 Један рече: „Ја добра јунака,
 Како ће га мајка презжалити“!
 Други рече: „Ја лепа јунака,
 Како ће га мајка презжалити“.
 Трећи ћути ништа не говори,
 Макну сабљом отсече му главу.
 Мртва глава језик проговара:
 „Збогом браћо, три млада Турчина,
 Метните ме коњу ју зобницу
 Нек ме носи мојој милој мајке,
 Нек ме гледа моја мила мајка
 Нек ме гледа нек ме јадикује,
 Нек не даје сина у деверство
 У деверство ујкино неверство“.

Мелограм ове епске песме коју Милена пева уз гусле изгледа овако:⁵³

The musical notation consists of three staves of music. The top staff starts with a tempo of 240 BPM and a key signature of two flats. It contains lyrics: 'ал Се-сира бра-иша'. The middle staff continues with lyrics: 'на ве-че-ру зва-(ла) На'. The bottom staff concludes the melody with a final note. The notation uses a mix of quarter and eighth notes, with some slurs and rests.

⁵³ Транскрипцију на основу магнетофонских записа извршио мелограф Ерик Кираљи.

57 редова се пева на исту мелодију (а понегде се ритам мелодије прилагођава ритму текста);

58 ред и завршетак.

рал -

у - де - вер - си - во, уј - ки - но

$d = 110$

не - вер - си - во.

Поред наведених песама које су се до данас очувале и живе у нашем народу скоро код свих етничких група, раније су многи испитивачи народне поезије бележили сличне или истоветне песме такође од жена, што лепо потврђује Збирка женских народних јесама из Хрватске, за коју у Предговору Д-р Н. Андрић каже: „У овој нашој петој књизи Матичиних пјесама одабиране су у првом реду пјесме старијих казивачица“,⁵³ а наиме, наставља аутор: „Највећи део најједријих и најбољих пјесама казивале су Матичним сабирачима управо женске и то старије“.⁵⁴

Тако је у споменутој Збирци забележана песма *Сесијра волела браћу него сину*, баш од жена из Угљана у Далмацији,⁵⁵ а која се садржајно слаже са песмама које је забележио П. Ш. Влаховић, и са песмом коју смо ми забележили од гусларке Милене. Узгреб приметимо да је овај мотив први пут записан у Ерлангенском рукопису.⁵⁶

Самим тим што су баш жене носиоци песама у којима се јављају извесни трагови авункулата — у нашем конкретном случају жене из различитих етничких средина, — као верни чувари једног специфичног садржаја народне епике, претставља посебно веома деликатно питање. Међутим, аутор Петар Ш. Влаховић у поменутом раду се не дотиче овог питања. Немамо никаквих претензија да овом приликом нашироко расправљамо о овом питању, које се овде очигледно намеће, а још мање доносимо коначне закључке, за које би по нашем уверењу била нужна шира и свестрана научна проматрања. Али поводом ове песме коју пева и гусларка Милена, покушајмо да ово питање у његовим битним цртама сагледамо.

Реч је о дубокој старини коју ове песме по своме садржају и тематици носе у себи, садржају који свакако сеже негде у време и друштвене односе на прелазу из матријархата у патријархат. „Јер још је, како је Енгелс за то време писао, важио брат мајке — најближи мушки гентилни рођак по матријархату као готово ближи рођак од рођеног оца“,⁵⁷ значи, ујак је био главни старатељ сестрине деце.⁵⁸ Логично је да се у периоду тих нових друштвено-историских промена на прелазу из матријархата у патријархат, — кад је по Енгелсу био очигледан „светскоисториски пораз женског пола“,⁵⁹ — жене биле те које су упорно настојале да се придржавају стarih односа и схватања мате-

⁵³a Hrvatske narodne pjesme, knjiga peta, Matica Hrvatska, Zagreb 1909, str. XIII.

⁵⁴ Исто, стр. XII.

⁵⁵ Hrvatske narodne pjesme, knjiga peta, Matica Hrvatska, Zagreb 1909, str. 233.

⁵⁶ Ерлангенски рукопис стarih српскохрватских песама, издао Д-р Герхард Геземан, Српска академија наука, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, прво одељење, књ. XII, 1925, стр. 200—202.

⁵⁷ Fridrik Engels, Porijeklo porodice privatnog vlasništva i države, Kultura Zagreb 1950, str. 69.

⁵⁸ Косвен М. О., Авункулат, Советская этнография, Москва 1948, св. 1, стр. 1 и даље.

⁵⁹ Fridrik Engels, Porijeklo porodice privatnog vlasništva i države, Kultura Zagreb 1950, str. 58.

ријалног и духовног живота. Кад се ово има у виду, логично је да су управо жене и у песничком изразу усменог стваралаштва задржале, сачувале и пренеле до наших дана петрифициране успомене на крвне везе и сродства из времена своје матријархалне владавине, линијом ујак—сестрић и сестрић—ујак, као што је то већ у науци утврђено. Ово потврђује и Лењинова класична мисао о друштвеном развитку уопште: „Уствари, остатке старога у новом показује нам живот на сваком кораку, и у природи и у друштву“.⁶⁰

Сасвим, дакле, у духу ових марксистичких поставки наше горње мишљење о жени као чувару и носиоцу једне старе сродничке крвне везе изражене у њеном духовном стваралаштву — епској песми као најпогоднијем облику непосредног изражавања, добија теориску и научну потврду.

Аналого овоме, нашло би се безброј примера материјалног и духовног стваралаштва који се и данас чувају у савременом животу социјалистичке изградње, а чији корени сежу далеко уназад.

И ово мало светlostи бачене поводом случаја Милене гусларке на само постављено штитање, наводи на мисао да заиста одговара самој логици ствари што се у чувању архаичних карактеристика матријархалних односа и веза ујак—сестрић и сестрић—ујак, конкретно у нашој народној поезији баш жене јављају као главни носиоци оваквих мотива епског народног стваралаштва.

Милена гусларка пева и епску песму која говори о старцу — младожењи. Садржајно ова песма одише ведрим и шаљивим тоном и хумористичним контрастима. Дијалог између старца, који се жени младом девојком, обећавајући јој богатство, леп и безбрижан живот, дат је на духовит начин. Богатство је главни и једини разлог да је млада и лепа девојка пошла за старог человека. У другом делу песме млада девојка се сучава са тешком материјалном бедом у којој је живео „младожења“, и види да је преварена, јер су све приче о великом богатству биле само вешто измишљене. Ево те песме:

Чуо стариц да пева девојка,
Уби бабу па обрија браду.
Па искочи ју широко поље,
Па подвикну танко гласовито:
„Чујеш мене лепа девојко,
Оћеш ли ме нешто послушати,
Да идемо ју моји дворови
Да ти видиш чуда големога,
Да ја имам мајку оistarелу,
Да ја имам две мили сестрице,
Да ја имам два брата рођена,
Да ја имам шест јарма волови,
Да ја имам стошесет оваца,
Да ја имам чизме до колена“.
Послуша га лепа девојка.

⁶⁰ В. И. Лењин, Држава и револуција, Култура 1947, стр. 89.

На отиде ју његови двори,
 Кад погледа нигде ништа нема!
 „Ој богати младо нежењено,
 Камо теби што смо говорили:
 Камо теби мајка осталела,
 Камо теби две мили сестрице,
 Камо теби два брата рођена,
 Камо теби шест јарма волови,
 Камо теби стотесет оваци“?
 „Чујеш мене лепа девојко:
 А видиш ли трулу иструелу,
 То је мени мајка осталела.
 А видиш ли две витке јелице,
 То су мени две мили сестрице.
 А видиш ли два орла зелена
 То су мени два брата рођена.
 А видиш ли камење по брегу,
 То су мени шест јарма волови.
 А видиш ли гњиде око врата
 То су мени стотесет оваци.
 А видиш ли краци изгорели,
 То су мени чизме до колена“.

Мелодија ове песме је иста као у претходне две (*Два су браћа лејо живовали и Сесија браћа на вечеру звала*). Мала је разлика само у завршетку музичке фразе.

Мотив старца младожење веома је чест у нашој народној поезији, поглавито у циклусу шаљивих песама. Удаја младих девојака за старце, чије су кесе код неких и биле препуне новцима, носиле су у себи дубока класна обележја и биле усмерене противу владајућих израбљивачких класа. Таквих примера има много. Навешћемо неке из Вукове прве књиге: *Девојка се шујки ђулу*, *Мука и невоља свакојака*, *Што мора бити*, *бити ће*⁶¹ и друге. Песма *Фалисав и стар ћедина* по своме садржају умногоме потсећа на нашу варијанту.⁶² Поменимо још и песму *Не хоће Файима старца*.⁶³ Исти мотив налазимо и у осмој песми забележеној у Босанској вили под називом *Дилберке*.⁶⁴ Из Хрватске такође имамо доста забележених песама о старцу младожењи и младој девојци. Наведимо само примере Фрање Кухача, који је мелографски забележио неколико варијаната поменутих мотива.⁶⁵ А у Србији је М. Васиљевић у збирци *Мелодије из Санџака* такође забележио више оваквих песама.⁶⁶

⁶¹ Вук Ст. Каракић, Српске народне пјесме, књ. I, Биоград 1891, стр. 303—305.

⁶² *Истло*, стр. 311.

⁶³ *Истло*, књ. V, Биоград 1898, стр. 358.

⁶⁴ *Босанска вила*, год. XVII, бр. 2 за 1902, стр. 33.

⁶⁵ Fr. Kuhac, Južno-slovjenske narodne popijevke, knj. II, III, IV, Zagreb 1879, 1880 i 1881 g., str. 110—111, 206, 239—240.

⁶⁶ Миодраг А. Васиљевић, Народне мелодије из Санџака, Српска академија наука, Посебна издања књ. CCV, Музиколошки институт књ. 5, Београд 1953 год. стр. 1—320.

Пуна шала, досетки и узречица, и увек ведра духа, Милена је таква и у својим лирским песмама, које могу пријатно да забаве. Да поменемо њену песму о свекрви коју заједљива снаха назива „буђавица“, или о свекру кога иста снаха назива „јарчева брада“.

Дај ми пријо једну тикву
Недам пријо ни тиквиче,
Каку си ми ћерку дала
Одма ми је име нашла:
Свекрвице буђавице,
А ти свекру јарча брадо,
Ој деверу сер деверу!

Песма се иначе изводи уз пратњу гусала, а што је најинтересантније уз њу се још игра; њен мелограм гласи:^{66a}

J = 84

глас

гусле

Дај ми љри(jo) дај ми љри(jo) јед ... ну љи(кву)

Не дам љри(jo) ни љи(кви(че))

ка ку си ће ру да(ла)

Напомена: Пратња гусала је до завршетка а ла „bass ostinato“ текст је са мањим варијацијама више рецитативног карактера.

Ништа мање није духовита ни песма о човеку који је због пијанства скинуо „нити“ с разбоја своје жене и продао их. Жена га због тога батина, а сиромах човек обећава јој да ће купити „троје нити“ и помоћи јој у раду, па са њом ткati.

^{66a} Транскрипцију мелодије дао мелограф Драгослав Ђевић.

Стаде човек много пити
Па продаде жени нити.

Јој камара, камарака капија
Ој камара, камарака капија.

Стаде жена мужа бити
Што продаде нове нити.

Јој камара, камарака капија
Ој камара, камарака капија.

Немој жено мене бити
Купи ћу ти троји нити

Јој камара, камарака капија
Ој, камара, камарака капија.

Купићу ти троји нити
Помошћу ти уводити

Јој камара, камарака капија
Ој камара, камарака капија.

Помошћу ти уводити
И у брдо и у нити.

Јој камара, камарака капија
Ој камара, камарака капија.⁶⁶⁶

J = 86 (Parlando)

Стаде чо - век мно - го ји - ји,
ја јро - да - де же - ни ни - ји
Јој, ка - ма - ра ка -
ма - ра - ка - ка - ји - ја!
Ој, Ка - ма - ра ка - ма -
ра - ка - ка - ји - ја

Напомена:

Ритам је врло слабодан и певач до краја мења и импровизира.
мада се држи овог основног клишеа мелодије.

⁶⁶⁶ Транскрипцију мелодије дао мелограф Драгослав Девић.

Од посебног је интереса једна Миленина орска песма уз коју се и данас игра. Садржајно ова је песма пројекта извесним љубавним елементима са духовитим призорима. То није она дубока и снажна љубав којом је наша народна лирска поезија богата, већ љубав вишег смисла младалачког прижељкивања и чежње за време играња у колу, — жеља младића да се домогне девојке, да је погледа и пользи.

Играј певам лако ми је
Срцу незнаш како мије,

Де си ти да сам ја
Ја би горе него ти.

Ове две до мене
Јоште нису љубљене,

А и она није
Што се наме смије.

Трупни мало ножицом
Кушни мене ручицом,

Па погледај на мене
Да ми срце не вене.

Опа ћупа чизме моје
Још код куће имам троје

И то несу једне моје
Већ комшије кривошије.⁶⁶в

A musical score for a children's song. The tempo is marked as $\text{♩} = 168$. The music consists of four staves of music with lyrics written below them in Russian. The lyrics are: 1. Иг - рам, ие - вам, ла ко ми је, ср - ју нё - зкаш ка - ко ми је, Де су юи да сам ја, ја би го - ре не - го юи.

^{66b} Транскрипцију мелодије дао мелограф Ерне Кираљи.

2. о - ве две до ме - не,
юш - ие ни - су љу - бе - не.
а у о - на ни - је,
што се на - ме сми - је.

3. Труй - ни ма - ло но - жи - цом,
ћуи - ни ме - не ру - чи. - јом.

Па юо - гле - дај на ме - не,
да ми ср - је не ве - не

4. о - ја ју - ја чиз - ме мо - је
юш код ју - ѡ и - мам јро - је.

И то не - су јед - те мо - је,
већ ком - ши - је кри - во - ши - је.
Ши - ри ко - ло на јри ћош - ка
да је газ - ди ма - ње јриши ка.

Све наведене песме, као што је и наглашено, Милена пева или уз пратњу гусала или без њих. Музичка страна, како се види из приложених мелограма, такође је од научног интереса.

У епском певању и свирању запажа се, например, да последњи слог у сваком стиху Милена не отпевава; он се нечујно губи, а то је и једна од битних карактеристика гусларског начина певања Милениног родног краја, коме у епском изразу остаје доследна до наших дана, не падајући под утицај новијег млађег типа певања и гуслања у Алексиначком Поморављу.

Орске мелодије — кола — Милена свира на гуслама. Уз њих се радо игра, а у то смо се и сами непосредно уверили. Колико нам је познато, ретка је данас појава у нашем народу да се на гуслама свирају народна кола. Чак се сматрало да се „уз гусле певају понајвише озбиљне, родољубиве и јуначке песме и то већином рецитативне, мање шаљиве, а никако се не употребљавају гусле при игри“.⁶⁷ Забележили смо само нека од тих кола: „Чачак“, „Гајде“ и „Влајну“.^{67a}

Свирање ових кола Милена изводи на тај начин што прсте леве рuke спушта до самог проширеног дела гусала и вешто удара по жици у одређеним тактовима. Кад се слушају мелодије ових орских игара добија се утисак да се оне изводе на две жице, иако су Миленине гусле са једном струном. Због тога се, за време свирања може чути један звук лежећег тона.

Ово свирање орских игара изгледа да је од особитог значаја за развитак нашег народног орског стваралаштва уопште. Сва је прилика

⁶⁷ Владими^р Каракашевић, Гусле и гуслари, Летопис Матице српске, књ. 195, Нови Сад 1898, стр. 25.

^{67a} Транскрипцију кола дао мелограф Ерне Кираљи.

да је Милена са орским играма донела и показала једну прелазну фазу од оног орског епског певања о коме говори Д-р Душан Недељковић у студији *Малешевска епика*,⁶⁸ у орску игру без епског певања.

КОЛО ЧАЧАК

$\text{d} = 160$

гусле

15 пута се понавља | Fine. |

оригин. интон.
завршног тона

КОЛО ГАЈДЕ

$\text{d} = 70$

Fine

2 пута се понавља до Fine

⁶⁸ Д-р Душан Недељковић, *Малешевска епика*, Прилози проучавању народне поезије, св. 1, Београд 1939, стр. 18—34.

КОЛО ВЛАЈНА

$\text{♩} = 180$

coda

22 пута се понавља

$\text{G major key signature}$ $\text{B-flat major key signature}$

Напомене:

Свирање на гуслама просечно се креће у оквиру тетрахорда, као што се видело у осталим песмама. Док, код свирања игара од висине празне жице за једну велику сексту више почине интонацију следећег тона, те се тако креће у оквиру септиме и октаве. Висине тонова често нису одређене, као што се и вредност нота често мења унутар такта напр. уместо итд.

Милена тако вешто менја и наглашава поједине тонове да понављајући правилно интонирање празне жице даје звук као бардом, односно остинато, што сам назначио са наниже писаним нотним вратом:

Ова појава коју сретамо код гусларке Милене свакако да захтева шире анкетирања и свестрана проучавања, на основу којих би се могли донети конкретни закључци.

Да поменемо и песме које Милена пева без музичке пратње. То су две радне песме које је она у младости певала на њиви, код стоке, или за разбојем.

У првој, жетварској песми, преплићу се елементи рада и љубави, наиме, жетеоци се труде да на време заврше посао; онај ко буде први, како то песма казује, биће и награђен најлепшом девојком.

Удри крај девојко,
Лер леро лепа Маро;
Кој изиђе на крају,
Лер леро лепа Маро;
На крају је јела,
Лер леро лепа Маро;
И под јелом кревета,
Лер леро лепа Маро;
И у кревет девојка,
Лер леро лепа Маро.^{68a}

^{68a} Транскрипцију мелодије дао мелограф Ерне Кирали.

Parlando, $\text{J} = 80$

уд - ра край де - воj - ко
Лер ле - po ле -
ua Ma - po(m). Ko
и - зи - Ѳе на кра - jy,
Лер ле - po
ле - ua Ma - po(m). Ha
кра - jy je je - la,
Лер ле - po
ле - ua Ma - po(m). Pi

иод је - лом кре - ве - - юа,
Лер ле - ро
ле - юа Ма - ро(м). И
у кре - ве де -
бој - ка, Лер
ле - юа Ма - ро(м);

Ништа мање није лепа како по садржају, тако и по мелодији песма у којој се опева припрема невестиних свадбених дарова, међу којима је најлепши и најважнији ћилим.

Свunoћ предем ваздан ткам
Дође јесен да с удам.
Моја мајка ћилим тка
Па говори да ме да.
Ћилим ми је изаткан
Али није штикуван!⁶⁸⁶

⁶⁸⁶ Транскрипцију мелодије дао мелограф Ерне Кираљи.

$\text{♩} = 96$

Сву ноћ њре-дем ваз-дан шикам,

Сву ноћ њре-дем ваз-дан шика — м,

До — + ће је - сен да - с'у — дам.

Mo — ja мај - ка ћи - лим шика,

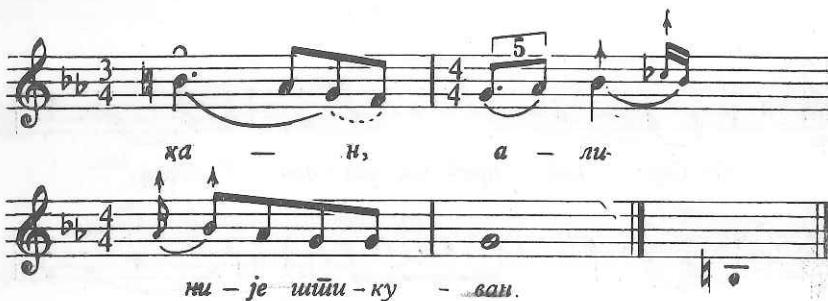
Mo — ja мај - ка ћи - лим

шика, — (м) Паго — во-ри;да(ме)

да. ћи - лим ми је и - заж —

кан, ћи - лим ми је и - заж —

кан, ћи . — лим . ми је и - заж —

6. ЗАКЉУЧАК

Један од битних елемената за расветљавање питања старог начина и традиције епског певања, лирског и орског свирања гусларке Милене, по нашем мишљењу треба тражити у некада различitim друштвено-економским и етничким срединама Великог Шиљеговца и Алексиначког Поморавља. Најважније је то што је ово насеље имало до скора претежно сточарски начин занимања, одговарајуће обичаје, традицију, па и специфичан старији стил епског певања и гуслања, коме је Милена својим осећањима и укусом остала верна до наших дана. Као што смо истакли, Милена се два пута удаје и остаје заувек да живи у ратарским-земљорадничким селима Алексиначког Поморавља. Она се етнички разликују од Великог Шиљеговца, а у њима се епско певање и гуслање одржало у такозваном „моравском“ начину гуслања и певања, иначе млађем по стилу, и, различитом у мелодији и рецитативу од Милениног гуслања и певања, што ћемо видети у монографијама које припремамо о данашњим живим гусларима овога краја. Специфичан начин Милениног епског певања и орског свирања нису уступили место „моравском“ начину епског певања, па је, према томе, Милена на овом пољу народног стваралаштва остала неасимилисана.

Милена је знала да сачува и пренесе карактеристичне песме са старим садржајима, као што је песма са елементима авункулата, за коју смо видели да није слушајна у њеном репертоару. Посматрајући Миленино свирање народних кола, сусрећемо се по свој прилици, као што смо то нагласили, са једном прелазном фазом од оног орског епског певања уз гусле што су га изводиле жене у Малешеву,⁶⁹ у орску игру на гуслама без епског певања. Те најстарије елементе епског и орског на гуслама дала нам је Милена само у основним цртама, отимајући од заборава дивне садржаје старих епских песама уопште и орског свирања посебно.

Да су баш жене сачувале архаичност у епском народном стваралаштву видели смо на примерима из Малешева, а то нам потврђују

⁶⁹ Д-р Душан Недељковић, Малешевска епика, Прилози проучавању народне поезије, св. 1, Београд 1939, стр. 18—34.

и речи Н. Андрића: „Женскиње уопће дуже задржава народну предају него ли мушкиње, управо као што се оно и теже одриче народне ношиње. Да хватске сељанкиње нијесу с толиком оданошћу привезане за нашу народну поезију, јамачно не би код нас национална лирика никада дозирала онако умиљатим цвијећем, а можда не би никада дошло ни до наше сјајне епике“.⁷⁰

У прилог ових мишљења иде и чињеница да су жене певачице епских песама без гусала у селима Алексиначког Поморавља знатно боље сачувале старије епске песме него мушкарци — данашњи живи гуслари. С тога није случајно што је Милена гусларка сачувала стари начин епског певања и орског свирања свога завичаја, до недавна пре-тејко сточарског Великог Шиљеговца.

⁷⁰ Dr. Nikola Andrić, Hrvatske narodne pjesme, predgovor V knjige, Zagreb 1909, str. XIV.

R é s u m é

Dragoslav Antonijević

MILENA, JOUEUSE DE GUZLA

Milena, joueuse de guzla est une monographie concise sur une chanteuse des chansons épiques populaires et joueuse de guzla, fort renommée et active, Milena Rakić, née Živadinović, qui naquit, il y a soixante-huit ans aux approches de la montagne de Jastrebac, au village de Veliki Šilje-govac et qui habite actuellement au village de Moravac, près de la ville d'Aleksinac (Serbie).

Dans une brève introduction l'auteur pose le problème des femmes-joueuses de guzla dans notre peuple en général, en faisant ressortir tout particulièrement le cas spécifique et la physionomie artistique de Milena, joueuse de guzla et l'ensemble de sa création.

Il donne ensuite, dans la première section de son travail, un aperçu général de tout ce qui a été publié jusqu'ici dans la littérature scientifique yougoslave et étrangère sur les femmes-joueuses de guzla. Les quatre sections suivantes représentent une étude des caractères essentiels de la façon de chanter et de jouer de Milena, joueuse de guzla.

Un chapitre spécial est consacré à la description de la figure de Milena, joueuse de guzla. L'auteur expose en détail sa vie depuis l'enfance jusqu'à présent, en soulignant tout particulièrement l'influence du milieu social et ethnique sur son art, surtout celle de son pays natal.

Dans la section dédiée à l'analyse du répertoire de Milena, l'auteur prête une attention particulière à l'importance qu'on y donne aux motifs dont les sujets se rapportent à l'avunculat, d'abord chez cette joueuse de guzla et ensuite également chez les autres femmes qui jouent cet instrument ancien et chantent des chansons épiques. Il y propose aussi sa propre hypothèse pour l'explication de ce phénomène ainsi que du rôle joué par ces femmes-joueuses de guzla dans la transmission de la tradition de guzla dans notre peuple.

En développant largement ses preuves sur le rapport avunculaire entre l'oncle et le neveu et *vice versa* et se fondant sur les matériaux exposés d'une façon claire, l'auteur essaie de déterminer aussi la chronologie et d'expliquer

les conditions et les causes de ce phénomène, dont les origines remontent, comme on a fait ressortir, à l'époque de la transition du matriarcat au patriarcat — lorsque, selon Engels, était déjà évidente „la défaite du sexe féminin dans l'histoire universelle“ et que les femmes étaient celles qui persévéraient dans les efforts de conserver les anciens rapports et conceptions de la vie matérielle et spirituelle. Dans le sens des propositions marxistes, l'opinion émise, par l'auteur sur la femme comme gardien et représentant d'une ancienne conception de parenté, exprimée dans sa création spirituelle — chanson épique, comme forme la plus appropriée de l'expression directe, a trouvé, dans ce chapitre sa confirmation théorique et scientifique.

En communiquant ensuite le répertoire du jeu et du chant de Milena, l'auteur fait ressortir que Milena joue aussi des airs de danses en ronde. L'auteur considère qu'en jouant ces airs de danses Milena apporte une phase de la transition de ce chant combiné des chansons épiques aux airs de danses en ronde, connu dans la région de Malešovo, en danses en ronde sans accompagnement de chant épique.

Dans la conclusion l'auteur souligne qu'un des éléments essentiels pour l'éclaircissement du problème de l'ancienne façon et des traditions du chant épique, lirique et du jeu des airs de danses en ronde de Milena, joueuse de guzla, doit être recherché dans les milieux autrefois différents au point de vue social, économique et ethnique de Veliki Šiljegovac d'une part et de la région d'Aleksinačko Pomoravlje de l'autre. La population de Veliki Šiljegovac s'occupait jusqu'à récemment d'élevage et, par conséquent, possédait les coutumes correspondantes, sa propre tradition et aussi un style spécifique de chant épique et de jeu de guzla, aux caractères anciens, auquel Milena est restée fidèle, par ses sentiments et son goût, jusqu'à nos jours.

Milena a su conserver et transmettre les chansons caractéristiques aux sujets d'une grande ancienneté, comme par exemple des chansons contenant les éléments d'avunculat. L'auteur souligne encore que la manière spécifique dont Milena exécute ses chansons épiques et les airs de danses en ronde n'a pas cédé sa place à la façon „moravienne“ du chant épique, plus récente et appartenant à un type plus nouveau et, par conséquent, dans ce domaine de la création populaire Milena est demeurée non-assimilée.

L'auteur donne aussi les matériaux enregistrés au magnétophone et les mélogrammes qui éclairent, au point de vue musicale, le phénomène d'un haut intérêt de Milena et de sa création. C'est indubitablement une chanteuse populaire qui, par les qualités exceptionnelles de sa voix et ses talents pour le chant épique et lyrique, accompagné de guzla, et tout particulièrement pour l'exécution des airs de danses en ronde, a un rôle social déterminé. A cause de cela, elle est très recherchée et accueillie avec enthousiasme dans toutes les réunions sociales aux villages de la région d'Aleksinačko Pomoravlje et surtout aux fêtes rustiques: fêtes paroissiales, célébrations des saints-patrons de familles, noces et diverses autres réunions de ce genre.

